

дальності та вставлених конструкцій. Поза всяким сумнівом, сильною стороною роботи є поєднання декількох напрямків аналізу і опису мовного матеріалу за принципом «від теорії до засобів її реалізації». Саме цей підхід дозволяє автору вийти за межі аналізу традиційно уживаних мовних засобів і звернутися до вивчення більш складних у синтаксичній репрезентації засобів у їх взаємодії.

Навчальний посібник є зразком системного підходу до вивчення синтаксичного ладу української мови і буде корисним не тільки студентам-філологам, а й учителям гуманітарних класів, гімназій та ліцеїв, викладачам, що ведуть практикум із української мови.

**Світлана САБЛІНА,**

кандидат філологічних наук, доцент кафедри української мови  
Запорізького національного університету

# ФУНДАМЕНТАЛЬНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ПРО УКРАЇНСЬКИЙ ВЕРЛІБР

📖 **Науменко Наталія.** Серпантинні дороги поезії: Природа та тенденції розвитку українського верлібру. — К., 2009. — 518 с.

**К**ожна нова епоха стукає в наші двері по-своєму. Початок ХХ століття сигналізував про себе ритмом верлібру. Людство, здається, перетворилося на слух. Рубані ритми «Весни священної» Ігоря Стравінського наче віщували нерівну і страшну канонаду Першої світової. Ванда Ландовська збирала публіку своєю грою на спеціально розстроєних роялях. Сергій Прокоф'єв заявляв, що педаль на роялі не потрібна взагалі і шокував слухачів металевою зливою сухих звучань.

Надзвичайно музикальний Михайль Семенко почув ці сигнали часу і передав їх засобами поетичного звуку:

*Гей, розчиняйте всі вікна, хай увірвесь у  
груди вогкість*

*туману, хай покриють, осріблять серце  
моє передранішні роси —*

*Смерті холодній я шлю найпривітніше слово —  
хай буде їй мій останній останній<sup>1</sup> привіт.*

Верлібр з його нерівним диханням і серцевою аритмією, з його напруженим бажанням жити і мислити ніби на межі самої волі заволодів ХХ століттям.

<sup>1</sup> Так у автора: Павзи // Михайль Семенко. Поезії.— К.: Радянський письменник, 1985.— С. 91.

Т. Адорно якось сказав: «Після Освенціму писати по-старому уже не можна». Але до Освенціма було ще майже півстоліття. А що ж було до цього?

Наталія Науменко розгортає вражаючу панораму українського верлібру, ведучи розповідь аж від самого «Слова о полку Ігоревім». Безперечно, українська поезія активно відгукнулася на тенденції Новітнього часу; але вона прийшла у ХХ століття уже із своєю концепцією верлібру. В ньому відобразилася вся унікальність українського поетичного досвіду, якого не знала Європа. Дослідниця показує, що це народно-пісенні витоки, які проявилися в тому ж таки «Слові» — очевидно, першому зразку верлібру взагалі в Європі (правда, авторка вказує ще на верліброве звучання тексту Святого письма, як його сприйняли в Україні; та чи так він був прочитаний в Європі?). До генетичної пам'яті українця увійшов верлібровий ритм народних дум, і увійшов як ритм співучий — разом із поширеним в Україні молитвословним віршем. Сприяла верлібру і така характерна для нашого народу схильність виражати свою душу в обрядових святах та сакральних діях, що помітив у ХVІІІ столітті ще німецький філософ Й. Г. Гердер. Додам від себе і про сам шлях розвитку української мови, яка не зазнала впливу латинських синтаксичних конструкцій і класицистичних правил просодії і залишилася «по-бароковому» вільною у своїх виражальних засобах.

Багатющий історико-літературний матеріал, ретельно зібраний до купи Н. Науменко, переконує, що в перші десятиліття ХХ століття український верлібр досяг незвичайних успіхів і, очевидно, міг претендувати на чільне місце в тогочасному поетичному житті поруч із Францією і Німеччиною. Принаймні, розвиток російської поезії «срібного віку» йшов тоді зовсім іншим шляхом і не приділяв уваги верлібру. Читач знайде в монографії розбори поезій засновників українського верлібру Лесі Українки, Івана Франка, Уляни Кравченко, М. Вороного. У 1910–1930-ті роки — це лірика М. Рильського, Ю. Яновського, П. Тичини, М. Йогансена, М. Доленга, Г. Чупринки, Т. Осьмачки, В. Сосюри, М. Хвильового, М. Семенка, Г. Шкурупія, В. Поліщука та ін. В найближчі після цього десятиліття цей розбіг міг зберегти свій темп і напружену новаторську змістовність хіба що в літературі української еміграції у Ф. Потушняка, Ю. Тарнавського, Б. Бойчука, Віри Вовк, збагатившись елементами західних стильових доміант імпресіонізму, експресіонізму, символізму, сюрреалізму... Тож цілком логічно, що література «Відлиги» миттєво відреагувала на спроби оновлення культурного життя саме верлібром. Це балади І. Драча, ліро-епіка В. Коротича, експресивний вірш М. Вінграновського, «етносимволізм» І. Калинця, класична поетична бронза В. Стуса.

В останню третину нашого століття становище верлібру в світовій поезії почало змінюватися. Із вірша, який виражав сувору волю до форми, він поступово перетворювався на моду, баналізувався. Він уже не міг спокійно співіснувати з класичними формами, став претендувати на провідну роль, незалежно від свого змісту. Сучасний західний читач пихато відвертається від римованого вірша. Дедалі частіше Т. Шевченка перекладають на Заході вільним віршем без достатніх для цього підстав. На наших очах верлібр перетворюється на прозу, розбивається на окремі рядки. Зникає його внутрішня енергетика, кристал перетворюється на дешеву біжутерію, в якій гаснуть найменші промені думки. Залізну логіку форми і змісту заступають зовнішня споглядальність і рух слів наосліп. І все ж сучасна українська поезія продовжує тішити своїм верлібром. Про це свідчать

розібрані в монографії вірші Є. Сверстюка, В. Голобородька, В. Герасим'юка, С. Жадана, Ю. Коваліва, В. Махна, Марії Гончаренко, В. Рубана тощо.

Визначаючи позитивні риси книжки Н. Науменко, хочеться згадати і про середню школу. Верлібр житиме, допоки його читатимуть, а отже важливо привчати до нього молоде покоління. Програма української літератури містить достатньо зразків верлібру (і в цьому її безсумнівна перевага перед програмами зарубіжної літератури, де верлібр фактично не знайшов собі місця). Тож учитель знайде в книжці розбори конкретних авторів, що має допомогти йому змістовно провести урок. А також знайде ґрунтовні розробки теоретичних питань: що таке верлібр, яка його формальна, жанрова і змістова природа та ін. Дослідниця вважає, що верлібр — це «широка метажанрова структура <...> яка зумовлює активну взаємодію різних літературних жанрів, стилів і родів». Ця «метажанровість» дозволила надати другого дихання, здавалося б, застарілим нині жанрам, таким, як елегія, ода, дифірамп, балада, молитва, псалм і т. п. Верлібру до снаги поема («Золотий гомін» П. Тичини), драма («Дума про вчителя», «Зоря і смерть Пабло Неруди» І. Драча), навіть містерія («Іконостас України» Віри Вовк) і «вертепне» дійство («Мері Кристмас, Джізус Крайст!» С. Жадана).

Вважаємо, що наша академічна наука збагатилася дуже цінним дослідженням, а вчителі одержали корисний посібник, написаний глибоко науково і водночас дохідливо і цікаво.

**Борис ШАЛАГІНОВ,**  
доктор філологічних наук, професор  
(Національний університет «Кієво-Могилянська академія»)

## Варто замислитися

Один із найбільших філософів ХХ століття Ісайя Берлін уславився, зокрема, щасливо знайденою формулою щодо культурно-психологічної різниці між Західною та Східною Європою. Посилаючись на байку Архілоха, філософ називає західних європейців «лисицями», а слов'ян — «їжаками». Вони абсолютно протилежні — і необхідні одне одному. Бо лисиця знає багато малих речей, пише філософ. А їжак знає одну, але велику. Отже, розум — і почуття, раціоналізм і стихія, скептицизм — і містичні злети, — ось два крила європейської свідомості, поєднання яких буде неповторний феномен європейської культури. Лише поєднавши ці два начала, може вижити європейська духовність...

Культура. Культура. Культура. Єдине, що рятує від забуття й відчуження. Єдине, що стирає дистанції — географічні, часові, духовні. Тепер лише від нас залежить, чи зуміємо МИ повернути нашій культурі честь, гідність, вільний погляд та епічний спокій присутності майбутнього.

Якщо збудуємо таку Україну, — зникнуть дистанції, і зі схилів Києва можна буде побачити римські пагорби. І тоді зійде мир на ображені душі наших предків. І діти наші матимуть Батьківщину.

**Оксана ПАХЛЬОВСЬКА,**  
лауреат Національної премії України імені Тараса Шевченка 2010 року  
(цитата зі статті «Гей, Республіка Банана!», що була вперше опублікована  
1992 року та увійшла до книжки «Ave, Europa!»)